

DOBERDÓ – JAJ!

Ha kimegyek a doberdói harctérre,
Feltekintek a csillagos nagy égre,
Csillagos ég, merre van a magyar hazám,
Merre sirat engem az édesanyám?

Én Istenem, hol fogok én meghalni?
Hol fog az én piros vérem kifolyni?
Olaszország közepében lesz a sírom,

Édesanyám, arra kérem, ne sírjon! Feladom a
levelem a postára,
Rátalál az édesanyám házára,
Olvasd, anyám, vérrel írott leveletem,
Doberdónál hagyom az életemet.

Édesanyám, nem írok több levelet,
Puskagolyó lőtte át a szívemet,
Eltemetnek az erdei gyöngyvirágok,
Elsíratnak a falumbeli leányok.

Létezhet-e ennél a katonanótánál szomorúbb, lemondóbb ének akár a teljes magyar népdalkincsben? Minden versszakából a Doberdó poklában senyvedő katonák kilátástalan helyzete tükröződik. A reménytelenség, a biztos halál tudata a versszakok egymásutániségében egyre inkább elmélyül. Egyedüli biztos kapaszkodó az édesanya, akihez levelezőlapon lehet szólni és tudatni az anya számára elfogadhatatlant: fia innen sem élve, sem holtában nem kerülhet vissza.

Számos katonanótát gyermekkoromban ismertem meg. Azok mindegyikében volt valami kivagyiság, a tűzér, az utász, a gyalogos büszkesége, de a fenti dal e tekintetben egészen más. Hozzáteszem, az ötvenes évek elején a bevonuló katonák kora ősztől estéig dalolva vonultak a falu utcáin. A nóták nagy többsége a Monarchia idejéből származott, a második világháborúban a harctereken már nemigen születtek a népdalkincsbe illő katonadalok, legfeljebb érzelgős, a rádióadásokban sugárzott operett- vagy műdalszerű nóták. Ma már bizonyossággal tudható, hogy a doberdói nóta az utolsók egyike, olyan szempontból pedig kivételes, hogy pontosan leírható keletkezésének körülménye és ideje. Merthogy a doberdói harctér 1915 júniusa és 1917 novembere között létezett, mégpedig az osztrák-magyar – olasz katonai szembenállás, a tizenkét isonzói csata helyszínének déli részén. Az antant hatalmak többet ígértek az olaszoknak, mint ami a központi hatalmaktól várható lett volna. Azaz a franciák és az angolok a legfontosabb észak-adriai kikötőt, Triesztet, közelében Isztriát, valamint Dél-Tirolt ígérték Olaszországnak, ha ellene fordulnak korábbi szövetségeseiknek, így az osztrák-magyar hadaknak is.

A világháborúban – amit annak idején nagy háborúként neveztek – a császári és királyi katonai erők 1914-1915-ben igencsak nehéz helyzetben voltak az orosz erőkkel szemben, a Monarchia keleti – azaz galíciai és bukovinai – végein s még a Keleti-Kárpátok hágóin is. És ebben a kritikus helyzetben jött a még nagyobb probléma, azaz mintegy 800 ezres olasz haderő támadt Ausztria déli tartományaira. Emiatt kellett vezényelni az orosz frontról katonai egységeket, amelyeket persze a keleten elszenvedett nagy veszteségek miatt gyorsan új katonák behívásával fel kellett tölteni.

Itt kezdődik az én családom érintettsége, azzal, hogy a nagy háború idején a korábbi Hajdú és Bihar vármegye érintkező térségének falvaiból hívták be a fiatal újoncokat. Ez volt a debreceni 39. osztrák-magyar közös ezred, s ebbe számos hosszúpályi illetékességű család fia került be, köztük az én nagybátyám, Rakovics Gábor is. Ezt az élőerővel föltöltött ezredet vezénylik tehát át 1915 végén az olasz frontra. Rakovics Gábor apámék testvérei között a legidősebb, s abban az időben, amikor behívják, édesapja otthon hirtelen meghal. Nagymamánk, négy édesgyermek és egy nevelt gyermek anyja ekkor 39 éves. Egyre nehezedő körülmények között végzik a földeken, a szőlőskertben s otthon, az állatok körül mindennapi munkájukat.

Gábor bácsi sok hosszúpályi illetékességű sorstársával együtt Debrecenből vonaton halad Trieszt kikötőjéig, hogy ott aztán 30-35 kilogrammos felszereléssel – puska, szurony, töltények, ásó, csajka, kulacs, teljes öltözet, hátizsák és mindezek tetején az összezsavart pokróc, az ún. borjú – masírozzanak a kb. 40 km-re eső Doberdói-fennsíkra. És hogy mit is tapasztalhattak ott ezek a síkvidéki, Debrecen környéki

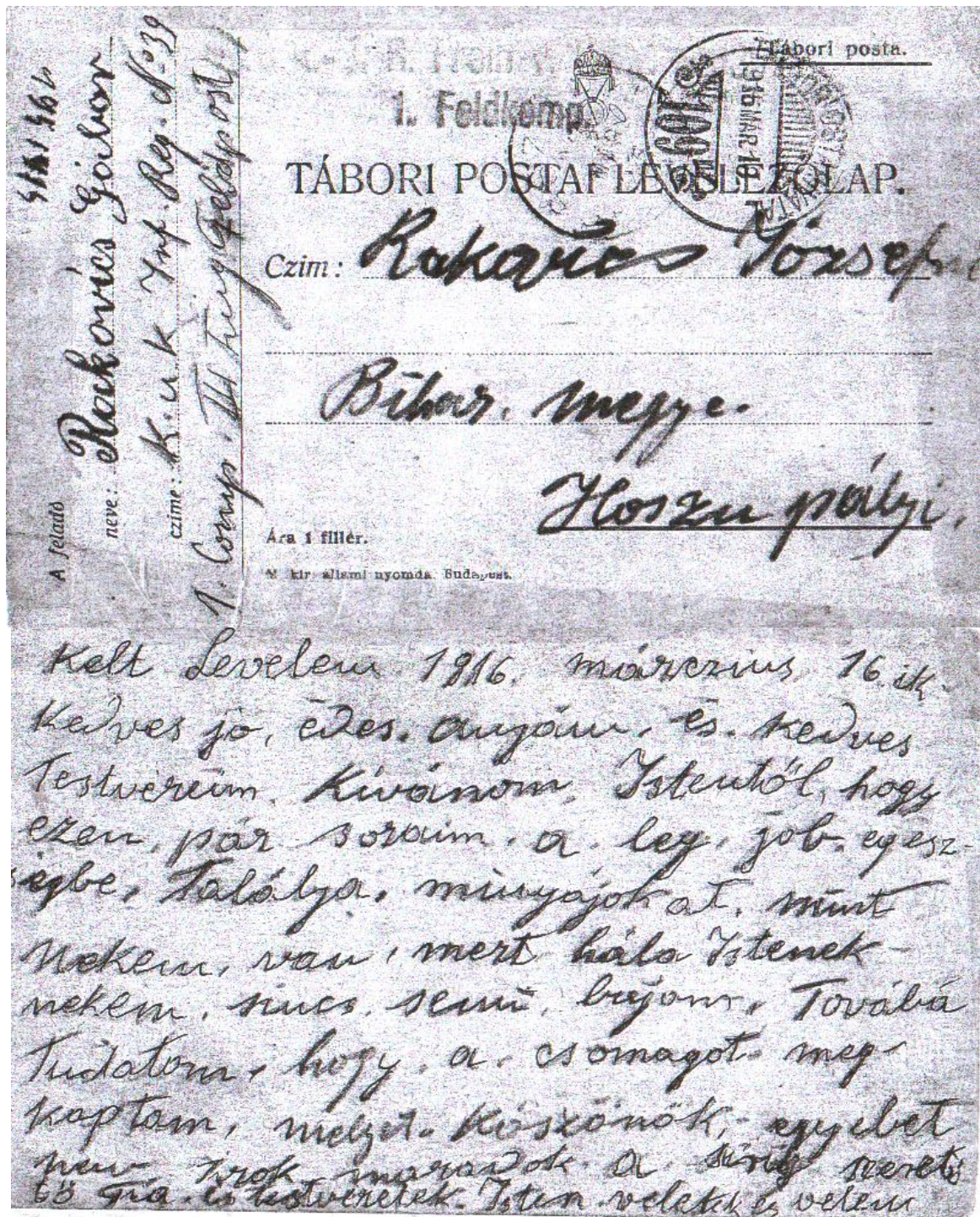
parasztgyerekek? Hát egy korábban elképzelhetetlen tájat: kopár, kietlen karszt, ahol ásóval egy lyukat sem lehet mélyíteni, ahol a sok eső ellenére állandó a vízhiány, mert az eső rögtön eltűnik a karszt mélyedéseiben, s ahová a forráság elviseléséhez a vizet messziről lajtos kocsin, esetleg málhás lovak terheként szállítják fel. Mégis ezért a stratégiai övezetért küzdenek a hadak, mert amelyik birtokolja az Isonzó völgyét, a folyón átvezető hidakat, a széles, karsztos Doberdói-fennsíkot és attól nem messze a tengerparti síkságot, annak igen nagy előnye van az előrenyomuláshoz, az ellenfél legyőzéséhez. Ide jutott tehát Gábor, és ábrándozhatott volna, hogy „csillagos ég, merre van a magyar hazám”. Annyira nem tudták és nem tudhatták a Doberdón harcoló katonák, hogy a „Olaszország közepében lesz a sírom” jövőt vizionáltak maguknak, pedig valójában a Monarchia akkori határán harcoltak (ez a mai olasz-szlovén határövezet).

1. Rakovics Gábor, a 39-es gyalogezred katonája (1895-1916).

A nagy háború egyik logisztikai újítása, hogy a közkatona, a baka is írhatott levelet szeretteinek nyílt tábori levelezőlapon. Rakovics Gábor utolsó, mindmáig ereklyeként őrzött levelét 1916. március 16-án írta édesanyjának, s akkor 17 éves Imre, 15 éves István – az én apám – öccsének, s a 13 éves Erzsike húgának. Olvasva a közel 100 éve

írott sorokat, vajon milyen sugallatra írta aggódó édesanyjának az utolsó sort: „Síríg szerető fia – Isten veletek és velem”? Merthogy a levél megírása utáni napon Gábor tényleg meghalt. Ezt onnan tudhatjuk egészen pontosan, hogy ez év februárjában felkerestem első munkahelyemet, a Hadtörténeti Intézetet, azzal a reménnyel, hogy közel 100 éve halott nagybátyám elestéről valami pontosabb információt nyerek. A választ az Osztrák Hadilevéltár mellett működő bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség írta meg: „Rakovics Gábor 1916. március 17-én a Doberdói-fennsíkon halt meg”, és sokezer magyar katonatársával együtt „a visintinei magyar katonai temetőben” nyugszik. Tehát az utolsó levele utáni nap végén Gábor már nem élt. Ha a mellékelt levelezőlap postai felülbélyegzőjét nézzük, láthatjuk, hogy azon március 18. szerepel. Tehát amikor útjára indult Doberdóról a mi nagymamánkhhoz a tábori postai lap, akkor nagyfia már egy napja halott volt.

2. Az elesett fiú utolsó levele.

Néhány évvel a második világháború után egy szélvihar ledöntötte a hosszúpályi görög katolikus templom sisakját. Apánk görög katolikus vallása miatt mi, gyermekei is ehhez a felekezethez tartozunk. Apám Tibi testvéremmel együtt engem küldött a munkálatok segítéséhez. Ott találkoztunk Juhász Istvánnal, az akkoriban köz- és elismert ácsmesterrel, aki mindjárt elmondta nagybátyánk elhalálozásának körülményeit. Azért írom e szavakkal, mert korántsem volt ez hősi halál, mint ahogy a családi értesítő levélben ez szerepelt. Gábor nem puskában a kezével, nem szuronyt szegezve rohant az ellenségre törve, hanem nagyon is prózai módon – az ácsmester elmondása szerint – a harcállásontra érve egy olasz ágyúból kilőtt gránát közelükben csapódott a felszínbe, s onnan egy feltört és földről felröppent szikla szétverte a 19 éves Gábor fejét. S mivel ezt követően egész nap folyt az ágyúzás, Juhász Pista bácsi és Gábor bajtársa, és még több

velük együtt levő gyalogos a puszta kősziklán feküdtek, merthogy lövészárkot nem tudtak mélyíteni. Csak napnyugta után került sor arra, hogy a falubelijeik segítségével bajtársukat eltemessék. Arra sem volt lehetőség, csak hátrahúzták szerencsétlenül járt barátjukat, s hogy mégse feküdjön szabadon, a csupasz kősziklán, kődarabokkal fedték be a tetemet. Később aztán innen vitték el sok ezer elesett magyar katonával együtt Gábort is a visintinei temetőbe.

4. Száz éve megmaradt lövészárkok a harctéren.

Bődi István *Hosszúpályi története* című, 1998-ban megjelent munkájában 120 halottat sorol fel. Gondoljuk végig, egy akkor három és fél ezres falu lakosságának majdnem öt százaléka lelte halálát az első világháború harcmezőin (a második világháborúban „csak” 89 fő), és legalább annyi sebesült is volt. Ezzel a 20-30 év közötti korosztály színe-java erősen megritkult, mindmáig kimutathatóan a falu kor szerinti megoszlásában generációkat átívelő hullámváz mutatkozik.

A katonanóta s Gábor bácsi halála a Doberdón életem folyamán végigkísért. Engem talán azért is erősebben, mint öt fiú- és egy lánytestvéreimet (a hétből hatan még élünk), mert Hosszúpályiban Gábor bácsi korosztályának életben maradt férfi tagjai – s a nők nem kevésbé – gyakran hasonlítottak engem Gábor bácsihoz. Mondták: „ugye te vagy a

Rakovics Pista egyik fia”? (Apám és féltestvére rendőr lévén 1934-ben vezetéknévüket Rétváriira magyarosították.) „Jobban hasonlítasz Gáborra, mint apádra, ő volt ilyen erős csontozatú, izmos gyerek, és ezzel a tekintettel” – mondták. Hát az ilyen hasonlítások bizony hatással voltak rám, s még talán az is, hogy a keresztségben második nevemül a Gábort kaptam. Első nevem nem lehetett a Gábor, mert ezt az isonzói csatákat ugyancsak végigszenvedő és a Piavéig is eljutó Imre nagybátyám elsőszülött fia viselhette.

Nehéz tehát a múlt örökségétől szabadulni, így a 80-as éveimhez is közeledve. Mesélték, hogy amikor Gábor elhunyt, nagymamánk nem jajveszékelt, nem zokogott, hanem egyszerűen csak elcsendesedett. S ebben a csendes öröklétben gyászolta fiát, és tiszteltük mi is benne őseréjét 1968-ban, 91 éves korában bekövetkezett haláláig. Egész életében gyászban járt.

Korábban gyakran, az utóbbi években már csak ritkábban utazunk. Ebben kivétel, hogy feleségemmel a nagy háború kitörése 100. évfordulójának évében, 2014 őszén részt vettünk egy olyan autóbuzos utazásban, amelyben a kiemelkedő program Doberdó, az isonzói csaták színterének felkeresése volt. A hosszú úton haladva hamar átvettem a túravezetőtől a mikrofont és beszéltem. Emlékeztettem az útitársakat, hogy hová is megyünk, miért fontos nekünk ez a harcmező. S katonanótákat daloltam nekik, ezek között többször a szomorú doberdói harctérről szólt. Kértem őket, hogy ne tapsoljanak,

ne tekintsék ezt nosztalgikus produkciónak, hanem valamennyiünkben támadjon fel az emlékezés a Doberdón elesett katonákra. Hamar megtanulták ezt az inkább siratóénekre emlékeztető dallamot, s másnap kérték mindjárt reggel, hogy diktáljam le nekik a szöveget, hogy el ne felejtsek. Úgy érzem, hogy e nóta révén váltunk a buszban alkalmi közösséggé. A legfőbb célpont a 2009-ben felavatott Magyar Kápolna volt. Nekem jutott a feladat, hogy itt emlékezzek, emlékeztessenek az első világháború harcaira. Nagyon helyes, hogy mind a magyar, mind az olasz látogatók az elesettek mindegyike – mindkét oldalon mintegy száz-százezernyi elesett és legalább ugyanennyi sebesült katona – előtt meghajtják a fejüket, lett légyenek azok a korábbi ellenségek. Utolsó szavaimban rokonságom nevében a közel 100 éve halott Rakovics Gáborról emlékeztem meg, könnyeimmel küszködve. Arra is gondolva, hogy szegény Gábor oly hamar és oly értelmetlenül ment el, hogy neki még az sem adatott meg, mint a doberdói katonanóta utolsó sora jelzi, hogy elsiratják a lányok. Ő fiatal kora miatt valószínű, hogy a szerelmet sem ismerte meg.

3. A doberdói Magyar Kápolna (felújítva: 2009).

Az MKB Professzori Klub 2015. január 14-i „Maradni szégyen – veszni borzalom” tárgyú, a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett első világháborús tárlatvezetésen, kerekasztal-beszélgetésen részt véve sem mulaszthattam el, hogy családom érintettsége okán külön fölemlítsem az isonzói csaták emlékét s a doberdói harctér szörnyűségét. S most már természetes ugye, hogy a tudós társaság előtt is elénekelttem, elénekeltettem a legszomorúbb magyar katonanótát. Úgy legyen, hogy ne legyen ilyen többé!

Rétvári László